

FAL VE FALCILIK KAVRAMI EKSENİNDE TÜRK KÜLTÜR TARİHİNDE FAL VE KEHÂNET

Fortune and Prediction On The Concept Of Fortune- Telling Spindle In The History Of
Culture Of Turkish

Dr. Y. Ziya SÜMBÜLLÜ*

ÖZET

Günümüzde bir çok insanın yaşamında önemli bir yer tutan fal, toplum hayatının olmazsa olmaz gerçekliğinden biridir. Başlangıçta oldukça masumane bir görüntü içerisinde olan bu türden arayışlar, zamanla oldukça renkli bir kompozisyon şeklini almıştır. İnsanlar, yıldızlardan kuşların uçuşuna, eldeki çizgilerden, hayvan kemiklerine ve hatta kutsal kitaplara kadar pek çok şeyi geleceği önceden bilme amacına ulaşmada birer araç haline getirmekten asla uzak kalmamıştır. Geleceği hem iyi hem kötü yönleriyle öğrenmek için farklı vasıtalara müracaat etmek ve bu müracaat sonunda elde edilen netice anlamına gelen fal, geçmişten günümüze dünyanın her tarafında ve doğal olarak da Türk Dünyasında muhatap bulmuş ve oldukça farklı ve çeşitli uygulamaları ile var olabilmektedir. Bu çalışmada, fal türünün tarihi gelişim sürecinden hareketle, Türk kültür tarihinde fal kavramı ve fal türleri sözlü ve yazılı kültür ürünlerinden hareketle dikkatlere sunulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Fal, gelecek, kültür, merak

ABSTRACT

Having an important place in the lives of many people fortune –telling is a sine qua non reality of social life. These expectations are very simple and harmless at first but later in the course of time it has had a very colourful composition. People have never been indifferent to reach the endeavor of the prophecy from stars to the flight of birds, from lines in hands to animal bones and even to the holy books. Fortune is to apply for different means in order to learn good and bad sides of future and as a result of applying for these means which is called fortune, from pre-history upto today everywhere on the world and naturally found Turkish nations as its directed to itself and survived upto today by means of different implementations. In this study the history of the development process Fal type motion on Turkish culture and the concept of fal fal types of oral and written culture products to be offered to the motion will be studied carefully.

Key Words: fortune, future, culture, curiosity

1.Giriş

Halk bilimi alanında yapılan çalışmalar, folklor hareketlerinin ve folklorik verimlerin statik değil dinamik olduğunu göstermektedir. Bu dinamikliği ve sürekliliği

* Tuzla Üniversitesi Felsefe Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / Bosna - Hersek

doğuran sebeplerin en önemlileri ise insanın zihin yapısı, iç dünyasının temel işleyiş tarzı ve ihtiyaçlarının değişmez oluşudur. İnsan, her çağda, her çevrede, hayatın her safhasında bir takım bilinmezler ile kapasitesini aşan problemlerle karşı karşıya kalmakta, bu unsurlar karşısında, özde değişmeyen bir kısım farklı mücadele vasıtalarına müracaat etmekten de geri durmamaktadır.

Bu doğrultuda, insanlık tarihi ile eşdeğer bir tarihi süreç içerisinde ele alınabilecek olan bilinmeyi bilme ve gelecekte olacıklardan haberdar olma, merak ve isteğinden doğan gaybî ilimler ve dolayısıyla da fal içerikli türler, bu nitelikleri ile güncelliklerini, değişen şekil ve uygulamalarla günümüze değin sürdürmüştür. İnsanın kendini tanıma ve geleceğine ilişkin saptamalarda bulunulabilmesi hususunda, bir işaretler dizisi olarak ele alınabilecek olan bu türler, barındırdıkları kültürel unsurların yanında, yansıttıkları genel toplumsal beklenti, eğilim ve ilgi çekici açılımlarıyla da ilgiye değerdir.

İnsanoğlu, dünden bugüne gerek kendisiyle gerek çevresiyle ve gerekse içerisinde yaşadığı kozmik âlem ile ilgili bilinmezleri anlayıp keşfetmeye, yarının neleri getirip neleri götüreceğini önceden öğrenmeye ve böylece kendi kaderine hükmetmeye çalışmıştır. Elbette ki bu yaklaşımda, sınırları tespit edilemeyen esrarengiz âlem ve bu âlemin meçhullerine karşı duyulan merak ve korku ögesinin payı büyüktür. Bir diğer ifade ile olağan ya da olağanüstü her şekle, her eyleme bir mana verme ve bir anlam yükleme insanın mekanik döngüsünün doğal bir özelliğidir. Bu özellik, insanoğlunun bilinmeze dönük ilgi, arayış ve beklentilerini, dün olduğu gibi bugün de sürekli güncel kılan en önemli etken olsa gerektir.

Gelecek kaygısı ve bu kaygının kaynağı olan merak ögesi, insan hayatının ayrılmaz bir parçasıdır adeta. Bu duygu, kimim, neyim, ne olacağımdan tutun da uğurlu-uğursuz saat tespitlerine, doğacak çocuğun cinsiyet tayinine varıncaya kadar yüzlerce çok bilinmeyenli denklem niteliğindeki sorular silsilesi ve bunların muhtemel cevapları ile somut bir nitelik kazanır. Bahsi geçen soruların cevaplarındaki büyük gizem, insanlığı dün olduğu gibi bugün de -bazen hiç olmadık- birtakım arayışlarla meşgul etmeye devam etmektedir ki bu meşguliyetlerden birinin, belki de en çok umut bağlanılanının fal olduğu açık bir gerçektir.

İşte fal inancını besleyen ve bu işi meslek haline getirenleri toplum nazarında farklı kılan da başlangıcından günümüze insanın yapısında mevcut olan yarının bilinmezliğini anlama ve çözüme gayreti ile dertlerinden bir an önce kurtulma isteğidir. Farklı inanç ve kültür dairesine mensup pek çok toplumda yaşam alanı bulmuş olan bu türden yaklaşım ve uygulamalar, muhataplarının toplumun hemen her katmanından olmasıyla, öncelikle sosyal daha sonra da ferdi bir kimlik taşımaktadır.

2. Fal ve Falcılık

Geleceği hem iyi hem kötü yönleriyle öğrenmek için farklı vasıtalara müracaat etme arayışlarının ortak adı olan fal, geçmişten günümüze değişen şekil ve uygulamalarla, yaşam alanı bulduğu toplumun medeni seviyesine adapte olarak insanın yaşadığı her yerde kullanılagelen bir pratiğin adıdır. *"Fal: Uğur, talih, deneme, kahve*

fincanına, iskambile bakmak gibi bir takım garip usullerle insanın talihine ait şeyler söyleme."*Fal: 1. Gelecekte olacak şeyler hakkında bilgi sahibi olmak için başvurulan çeşitli yollar tefe'ül. Bakla falı, yıldız falı. 2. Uğur, talih. Fal açmak: Fala bakmak. Fal oku: Fala bakmak için kullanılan ok. Fal taşı: Atılarak fala bakılan taş. Fala bakmak: Gelecekte olacak şeyleri öğrenmek için çeşitli yollara başvurmak*"²

İnsanlar, ilkçağlardan beri, geleceklerine kimi ön belirtilerden hareketle hükmedebileceklerine inanmışlardır. "*Milattan önce 4000 yıllarında Mısır'da, Babil'de, Çin'de, Kalde'de astroloji ve el falı gibi metotların uygulandığını gösteren çeşitli belgeler, falın en eski menşe'inin muhtemelen Mezopotamya olduğunu destekler niteliktedir.*"³"*Bununla birlikte, geleceği bilmeye yönelik çok sayıdaki tekniğin de Akkadlar döneminde gelişerek, daha sonra bütün Arap ve Akdeniz bölgelerine yayıldığı belirtilmektedir.*"⁴ "*Bu bölgelerde, ayna, kahve telvesi, bakla, iskambil kağıdı vb. gibi nesnelere bakmak ya da yıldızların devinimlerinden, kuşların seslerinden, uykuda görülen düşlerden anlamlar çıkarmak yoluyla çeşitli fallar vardı. Hemen hemen bütün mitolojiler de ünlü falcıların öyküleriyle doludur...Antikçağın Uythagoras, Platon vb. gibi ünlü düşünürlerinin bile fala ve falcılığa inanmış olmaları türün ehemmiyetini bu anlamda netleştiriyor olsa gerektir.*"⁵

Eski Yunan, Roma, Mısır, Kalde, Babil ve Çin medeniyetleri içerisinde de yaşam alanı bulmuş olduğu ifade edilen fal, insanlara sunmayı vaat ettiği gizemli içeriği ile daima dikkat çekmiştir. Mesela; "*Aristo, yüzün çizgilerine bakarak kişinin karakterini okuma üzerine -fızyonomi- bir kitap yazmış, Yunan mitolojisinde, Tanrı Apollon, evlenmek istediği Kasandra'ya falcılık yeteneği bağışlamış, Sümerler kesilen kurbanların karacığerlerine, Etiler kuşların uçuşlarına, bakmak suretiyle ileriye dönük değerlendirmelere müracaat etmiş, Fransız astrolog Nostradamus, miladi 3000 yılına kadar olabileceklerle ilgili kehânetlerde bulunmuştur.*"⁶

Kökü ve başlangıçtaki ilk manası belli olmayan fal, Arapça bir kelimedir. "*Arapça'da fâl (fe'l): Uğur ve uğurlu şeyleri gösteren simge, anlamına gelir. Batı dillerinde umumiyetle 'gelecekte haber verme (kehânet)' anlamındaki Grekçe manteia ekiyle yapılan ve fal türlerine göre değişen kelimeler kullanılmaktadır...Fal genelde ya bazı alet ve vasıtalarla ya da bazı yöntemlerle tahminlerde bulunma, içinde bulunulan zamanla ve gelecekle ilgili yorumlar yapma işidir.*"⁷ "*İslamiyet'in mukaddes kitabı Kur'an-ı Kerim'de fâl kelimesi geçmemekte, bu kavram yerine 'tyr' kökü geçmektedir. Bazı hadislerde fâl ve tıyara kelimelerinin her ikisi de gelecekte olabilecek hadiselerle dair*

1 Ferid Devellioğlu, *Osmanlıca- Türkçe Sözlük*, Aydın Kitabevi, Ank., 2003, s.250.

2 Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, Pınar Yayınları., İst., 2005, s.407.

3 *Türk Ansiklopedisi*, "Fal Maddesi", Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi, Ank. 1989, s.90.

4 *İslam Ansiklopedisi*, C.12, Diyanet Vakfı Yayınları, İst, 1988, s.131.

5 Orhan Hançerlioğlu, *İslam İnançları Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İst., 1994, s.,97-98.

6 Ayşe Duvarcı, *Türkiye'de Falcılık Geleneği ve Bu Konuda İki Eser*, Ersa Matbaası, Ank., 1993, s.,5.

7 *İslam Ansiklopedisi*. C.12., Diyanet Vakfı Yayınları, İst. 1995, s.134.

*işaret, manasında kullanılmış, daha sonraları kelimenin manası, geleceği hem iyi hem de kötü yönleriyle öğrenmek için bazı garip vasıtalara müracaat sonunda elde edilen neticeleri de içine alacak şekilde genişletilmiştir.*⁸

İslâmi ilimler arasında hususi bir yer teşkil eden fal nevinden türler, insanların hal ve keyfiyetine tesir edecek bir kuvvete, zamanla ulaşılmış ve sonuçta en hususi işlerden, en resmi işlere kadar etki alanını genişleterek, bazen İslâmi bazen gayri İslâmi⁹ bir kimlikle, toplum nazarında adet niteliği kazanarak, fâlnâme denilen eserlerin vücuda gelmesine vesile olmuştur. İslamiyet'in ilk dönemlerinde sadece hayra yorulan işaretler dizisi olarak da algılanan veya öyle olması telkin edilen falın¹⁰ sonraki dönemlerde hem iyi hem de kötü geleceğin tahminine doğru kaymış olduğu da açıkça gözlenebilmektedir.

"İslam'da, etnolojik bir terim olarak özellikle gayb, gelecek ve insan karakteri hakkında bilgi verme amacı taşıyan bütün esrarengiz faaliyetleri ifade eden fal kelimesiyle 'fal tutmak' anlamına gelmekle birlikte, umumiyetle gelecekle ilgili iyimser beklentileri dile getiren tefe'ül kavramı, cahiliye dönemi Araplarında da görülmektedir. Yine Arapça'da 'uğursuzluk' manasına gelen tıyere ile 'herhangi bir nesne veya olayı uğursuz sayarak, ondan gelecekte birtakım olumsuz durumların doğacağına hükmetme anlamını taşıyan teşe'ümün' de"¹¹ tefe'ülün karşıt anlamı olarak kullanılmış olduğunu ifade etmek yerinde olacaktır.

Günümüzde fal kavramı, dünün koyu ciddi ve vazgeçilmez duruşundan kısmen de olsa uzaklaşmış gibidir. Modern ilim ışığında, günümüz insanının pek çok bilinmezi ifşaya muktedir olması, fala ilişkin tutum ve yaklaşımlarda da değişikliklere sebep olmuştur. Bu değişim, bilinmezlerin adım adım bilinir hale geldiği aydınlanma sürecinin doğal sonucu olsa gerektir. Yalnız, yukarıda bahsettiğimiz gibi, fal ve fal içerikli uygulamalara yönelik yaklaşım değişimleri, türün ilgili toplumun bünyesinde daha farklı veya daha masum bir görüntü ile ortaya çıkmasını da engelleyecek bir boyuttan ve bilimsel zenginlikten şimdilik çok uzaktadır.

Bilindiği üzere, insanın gerek kendisiyle gerek çevresiyle ilgili bilinmezleri anlayıp keşfetme mücadelesi, bu işi meslek edinen ve toplumda büyük itibar gören kâhin, müneccim, sihirbaz, büyücü ve şifacı adı verilen bir kısım zümreyi de doğurmuştur. Tarih boyunca bazı dinlerde din adamlarının dahi kâhinlik yaptıkları, milattan önce 4000 yıllarında Mısır'da, Çin'de, Babil'de ve Kalde'de falcı ve kâhinlerin olduğu bilinmektedir.¹²

"Bu zümreyi teşkil eden kişiler, o sayede diğer insanlardan temâyüz ederler. Bunlar bu işi yapmak için herhangi bir sanata 'temrine, usûl öğrenme işine' de başvurmazlar. Ne yıldızların ne de diğer herhangi bir şeyin, eser ve tesiri ile bu husus

⁸ Ayşe Duvarcı. Age., s.1.

⁹ İ.Hikmet Ertaylan, *Falnâme*, Sucuoğlu Matbaası, İst., Üniv., Yay., İst., 1951, s.27.

¹⁰ *İslam Ansiklopedisi*, C. 4, Milli Eğitim Bakanlığı Yay, Ank., 1988, s.449.

¹¹ Age., s.138.

¹² Age., s.131.

*üzerine istidlâl ederler... Arraflar: (Diviners: Biliciler), Nâzırlar: (Bakıcılar), Ayna ve su taşı gibi şeffâf cisimlere bakanlar, Hayvanların yüreklerine, ciğerlerine ve kemiklerine bakanlar. Ehl-i Zecr: Kuşlardan ve yırtıcı hayvanlardan mâna çıkaranlar. Ehl-i Tark: Çakıl taşları ile buğday ve hurma çekirdeği gibi taneleri yekdiğerine vuranlar gibi.*¹³

Öyle ki bilinmeyenlerin bilinir kılınmasına ön ayak olan kâhin nevinden kişilere dönük ilgi, zamanla bireysel olmaktan çıkarak, önce toplumsal sonra ise resmi bir boyut kazanabilmiştir. Örneğin; Eski Türk dünyasında, şamanların üstlendiği kehânet görevini, Osmanlılarda müneccimlerin, kısmi sınırlamalarla dahi olsa üstlenmiş olması, bu bakımdan dikkate değerdir. Hatırlatmak gerekirse; müneccimbaşılık, 15.yy sonları ile 16. yy başlarında ortaya çıkmıştır. Medrese mezunu olan ilmiye sınıfı mensupları arasından seçilen müneccimbaşılar, ileri gelen devlet adamlarının kullanımı için takvim, imsakiye ve zayıçe hazırlamaya başlamışlardır. Takvimler 1800 yılına dek Uluğ Bey Zici'ne göre, bu tarihten sonra da Jacques Cassini Zici'ne göre hazırlanmıştır. Evvela, tahta geçme olmak üzere, savaş, doğum, düğün, denize gemi indirilmesi gibi konularda müneccimbaşılar ve bazen de müneccimler uğurlu saatler tespit etmişlerdir.¹⁴

3.Başlıca Fal Çeşitleri

Fal türünün gizemli duruşu, insana özgü yöntemlerle metafizik olanı, bilinmeyi anlamaya çabasının, bir bakıma bilinmeyenlerin insanlar dünyasına indirgenmesini, yani gizlinin bilinen bir şey olmasını sağlamayı amaçlayan mitoslarla¹⁵ bir bağlantısının bulunup bulunmadığını akla getirebilmektedir. "*Fiction-hayal, tasavvur, illusion-gerçeğin bozulması anlamına gelen mit, etnolog, sosyolog ve bir kısım din araştırmacısına göre; kutsal gelenekler, ilkel inanışlar ve örnek modeller*"¹⁶ olarak anlandırılmaktadır.

Günümüzde birçok insanın yaşamında önemli bir yer tutan fal, tarot, büyü, sihir, uğur, cincilik, ruhçuluk ve benzeri şeylerle ilişkili olarak kurgulanan birçok modern mitostan da bahsedildiği dikkate alınırsa, bu iki tür arasında, ne oranda bir ilişki olduğu veya olmadığı tartışmaya açılabılır. Örneğin; "*Çeşitli kişilerin tavır ve davranışlarına yön veren uğur inancıyla ilgili düşünceler oldukça dikkat çekicidir...Bu tür mitoslarda, insanların başına gelen olumlu-olumsuz bir olayın nedeni uğur objesinin taşınmamasına ya da uğur objesine bağlanmakta, böylece uğur kültüne yaşamında yer veren diğer kişilerin yaşamlarında karşılaşılabacakları olaylar için birer prototip*"¹⁷ olma niteliği kazandırılmıştır.

Elbette ki mit ve falın yukarıda bahsedilen bir kısım benzerliklerin çok ötesinde, iki farklı kaynaktan beslenen türler olabileceği kanaati çok daha geçerlidir. Yalnız, her iki

¹³ İbn Haldun, *Mukaddime*, Haz: Süleyman Uludağ, Dergah Yay., İst., 1988, s.385-386.

¹⁴ <http://forum.abonem.com/osmanli-tarihi-genel/8213-osmanli-tarihinde-bilim-7-a.html>

¹⁵ Cengiz Batuk, *Tarihin Sonunu Beklemek, Ortadoğu Dinlerinde Eskatoloji Mitosları*, İz Yay., İst., 2003, s.,14.

¹⁶ Bilge Seyidoğlu, *Mitoloji Üzerine Araştırmalar Metinler ve Tahliller*, Dergah Yay., İst., 2005, s.15.

¹⁷ Şinasi Gündüz, *Mitoloji ile İnanç Arasında*, Etüt Yay., Samsun, 1998, s.33-34.

türde de gizlinin veya sırrın keşfinin öncelikli olması, türler arasında yapılabilecek karşılaştırmalarda da esas olsa gerektir ki fal türlerinde görülen renkliğin kökeni, bu bakımdan daha eski olsa gerektir. Kaynağı ne olursa olsun, oldukça renkli bir kompozisyonla karşımıza çıkan gaybî ilimler, zamanla başlı başına bir edebî tür niteliği kazanmış ve bu nitelikleri ile insan merkezli ve kehânet içerikli pek çok türün ortaya çıkmasına da ön ayak olmuştur. “Bazı telif ve tercümelelerde müstakil olarak veya cönk veya mecmualarda ‘Ulum-ı Gaybiyye, Ulum-ı Hafiyе, Ulum-ı İhkâm’ gibi başlıklarla ele alınan türlerin belki de iki yüzden fazla çeşidi vardır. İnsanoğlunun inanç, telakki ve meraklarını ortaya koyan bu türlerden bazıları şunlardır: İlm-i Cifr, İlm-i Remil, İlm-i Tefe’ül, İlm-i Hudut, İlm-i Firâset, İlm-i Kıyâfet, İlm-i Rüküm, İlm-i Kîmya, İlm-i Nücüm, İlm-i İyâfe vs.”¹⁸

Antik çağ Yunan ve Roma’sında da kehânet, savaşlardan devlet yönetimine kadar, hemen her konudaki bilinmezi anlamak için başvurulmuş bir usuldür. Bu medeniyetlerde, tabii ve yapma mantıka adları verilen düşünce tarzı ile hem kişilerin hem de devletin geleceği öğrenilmeye çalışılmıştır. “Tabii mantıka; doğrudan doğruya sanatsız olarak gerçekleştirilen kehânet demektir. Rüya yorumu (Y. Oneireokritai), hikmetli sözlerden mana çıkarma (Yu. Manteiuma), rüya, geleceği görme için uykuya yatma (Yu. Egkoimesis) ölü ruhlarından bilgi almaya dayanan kâhinlik (Yu. Nekromentia) hep tabii mantıkayla gerçekleştirilen şekillerdir. Yapma mantıka da bir takım vasıtalar kullanılırdı ki, kutsal meşe ağacının hışırtıları (Yu. Terata semata), kuşların uçuşları (Yu. Gisnoskopia) kurbağanın iç organları (Yu. Hieroskopia) bunlar arasındadır. Yapma sanatlı olarak kullanılan alâmet mantıkası, bilhassa Roma’da çok gelişmiş ve uzun bir öğrenim gerektiren bir ilim dalı olmuştur.”¹⁹ İslam’dan evvel cahiliye Arapları açısından da falın büyük ve vazgeçilmez bir önemi vardı. “Fal onlar da bir ilim mahiyetinde görülürdü. Hele bazı neveleri, âdetâ bir ihtisas sayılır, hatta bazı kabile erkânına inhisâr ederdi. Bazı neveleri İslamlıkça haram sayılmış olmasına rağmen, İslamlar arasında yaşayıp gitmiş olduğu gibi bazı neveleri de İslami bir şekle bürünerek hususi bir yer ve değer kazanmıştır.”²⁰

Arapların cahiliye devrinden beri mevcut iken, İslamiyet’e de girmiş olan ve hala birçok yerlerde az çok inanılan ve tatbik edilen başlıca fal türleri şöyle sıralanabilir: “Zecr, İyâfet, Tayre, Kehânet, Ezlam-ı Cahiliyet, İrafet, İhtilac, Kitfe, Kıyâfet, Firâset.”²¹ “Cahiliye dönemi Araplarında, hattü’l- reml, kelime ve isimlerle fal tutma, zarlarla fal açma, astrolojik fallar, insan vücudundaki bir kısım organların kaşınması, seğirmesi gibi fizyolojik durumları bazı sonuçlara yorma, kesilmiş koyunun kemigine ve kurbanın

¹⁸ Mustafa Tatçı, *Edebiyattan İçeri (Dini Tasavvufi Türk Edebiyatı Üzerine Yazılar)* Akçağ Yay., Ank., 1997, s.521-524.

¹⁹ Orhan Hançerlioğlu, Age., s.81.

²⁰ İ. Hikmet Ertaylan, A.g.e., s.1.

²¹ Age., s.2.

*ciğerine bakarak fal açma, su falı, çay falı, kahve falı, bakla, kurşun dökme, tuz falı, balmumu falı, el yazısı*²² gibi fal çeşitleri olduğu bilinmektedir.

“Mısır’da, Babil’de Çin’de Kalde’de astroloji ve el falı gibi metotların uygulandığı”²³ görülmektedir. “Sümerlerin kesilen kurbanların karaciğerlerinin durumlarına, Etilerin kuşların uçuşlarına bakmak suretiyle ve falcılık yoluyla bir işte uğur olup olmadığını, ayrıca Tanrının hışımından korunmak için kehânete, büyüye başvurdukları.”²⁴ bilinmektedir “Romalılarda kurbağanın bağırsaklarına bakarak geleceği söyleyen ve kendilerine ‘harus pex’ denilen rahiplerin bulunduğu yine kurbağa kemikleri ile bakılan ve ‘pisomansi’ denilen fal çeşidinin çok meşhur olduğu”²⁵ da nakledilmektedir ki bu örnekler, türün etki alanı sergilemek adına dikkate değerdir

İnsanın geleceklerden gelmeden haberdar olma ve yaşanabilecek olumsuzlukları asgariye çekme merak ve isteği, yukarıda ifade edildiği üzere, bakladan tutun da kahveye, kürek kemiğine, ateşe, suya, kuşların uçuşuna, hatta kutsal kitaplar da dahil pek çok nesnenin, kehânet aracına dönüştürülmesi ile sonuçlanmıştır ki bu türlerin belli başlıları şunlardır:

Zecr, Tayre ve İyafet: Bunlar aşağı yukarı birbirinin aynı gibidir. Muhtelif kuşların titreyiş, uçuş ve haykırışlarından bazı manalar çıkararak, bazı hadiselerin nasıl gerçekleşeceğine yönelik kehânetleri içerir.

Kehânet: Taş falı olarak da adlandırılır. Yalnız, taşa benzer diğer şeylerle de uygulandığı olur. Yere atılan taşların aldığı şekle göre geleceğe yönelik hüküm verilmesi esasına dayanır

İrafet: Su ile dolu bir kaba veya parlak ve berrak şeylere bakarak, hükmetme esasına dayanır.

Kıtf: Özellikle koyun veya keçinin kürek kemiğine bakmak suretiyle yapılan faldır. Bu uygulamada ya kürek kemiği etlerinden sıyrıldıktan sonra doğrudan ya da ateşe tutulduktan sonra kullanılır. Kürek kemiği üzerindeki çizgilerin şekline veya ateşle teması sonrası çizgilerin alacağı şekle göre verilen hükümleri içerir.

Firâset: İnsanın dış görüntüsünden veya bazı renklerden hareketle hüküm verme şeklinde olur.

İhtilaç: İnsan vücudunda meydana gelen titremelerden geleceğe yönelik hükümler çıkarma esasını taşır.²⁶

²² İslam Ansiklopedisi, Age., s.139.

²³ Türk Ansiklopedisi, *Fal Maddesi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi, Ank., 1989, s. 90.

²⁴ Zeki Başar, *İçtimai Adetlerimiz, İnançlarımız ve Erzurum İlindeki Ziyaret Yerlerimiz*, Sevinç Matbaası, Ank., 1972, s. 44.

²⁵ Age., s.45.

²⁶ Hikmet Ertaylan, Age., s.3-7.

Gün seçme ilmi: Yıldız ilminin bir şubesidir. Bu işi yapanlar, bir iş için hangi saat ve günün uygun olacağını veya olmayacağını hükmetmeye çalışır. Özellikle güneşin bulunduğu burca ve ayın konumu ile güneş ve ay arasında oluşan geometrik şekillere göre, uğurlu uğursuz saat tespiti bu şubenin ilgi sahasını oluşturur.²⁷

İlm-i Kef: Bu ilim insanın avuç içindeki çizgilerin, uzunluğa, genişliğe, çizgiler arasındaki geometrik oran ve şekillere göre insanın ömrünün uzunluğu ve kısalığı, mutluluğu ve mutsuzluğu, zenginliği ve fakirliği gibi durumlar hakkında anlam çıkarmaktan bahseden bir fal türüdür.²⁸

Madenleri ve suları çıkarma ilmi: Maden ve suların yerinin belirlenmesini, yeryüzü şekillerinden faydalanarak tespit etme amacına hizmet eden bir ilgi sahası ile firâset ilminin dallarındandır.²⁹

Kıyafetname: Batıda fizyonomi olarak da bilinir. Bir kişinin saç, göz, kulak, el gibi organlarına ve dış görünüşüne bakarak, onun karakter yapısı hakkında görüşler ortaya koyan fal türüdür.³⁰

Fal nev'i yukarıda ifade edildiği üzere varlığını değişen şekil ve uygulamalarla günümüzde de tüm canlılığı ile sürdürmektedir. Modern dünyanın medeni insanının ihtiyaçlarına ve kullandığı materyalin niteliğine göre de şekil almaya ve çeşitlenmeye devam eden fal içerikli türler, bu çalışmanın sınırlarının dışında olmakla birlikte çok daha fazla çeşitlidir.

Bu bölümü, çalışmamızın sınırlarını aşacağı için, yukarıda verilen fal türlerine sadece ismen ilave etmekle iktifa edeceğimiz şu fal türlerini sıralamakla tamamlayacağız: Yıldız, fincan, köpük, kaşık, eldiven, iskambil, tespih, ayna, rüya, su, papatya, numara, çay, taş, bulut, yazı, tuz, mani, parmak döndürme, bilgisayar falı vb.³¹

4. Türk Kültür Tarihinde Fal Ve Kehânet

Geleceği hem iyi hem kötü yönleriyle öğrenmek için farklı vasıtalara müracaat etmek ve bu müracaat sonunda elde edilen netice anlamına gelen fal, geçmişten günümüze dünyanın her tarafında ve doğal olarak da Türk dünyasında muhatap bulmuş ve oldukça farklı ve çeşitli uygulamaları ile var olabilmıştır.

İslamiyet'ten önceki Türkler, fala bir hayli itibar etmişler, karşılaştıkları çeşitli meselelerin çözümünü için, falcıdan yardım beklemişler, koç, keçi, at, sığır ve geyiklerin kürek kemiği, aşık kemiği, koyun tezeği, fasulye, nohut, ateş, yıldız, ok ve yay, köpük, kaşık, eldiven gibi nesnelere birer fal aracı olarak kullanmışlardır.

²⁷ Katip Çelebi, *K. Zunun*, Çev: Rüştü Balcı, Tarih Vakfı Yay., İst., 2008, s. 79.

²⁸ Age., s. 108.

²⁹ Age., s. 112.

³⁰ Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü, AKM Başk., Yay., Ank., 2005, s.139.

³¹ Ayşe Duvarcı, Age., s. 24.

Elbette, Türk kültür ve medeniyetinde, gerek İslâmiyet'ten önce ve gerekse İslamiyet'ten sonra, oldukça yaygın olan gaybî ilim ve yaklaşımlar, İslamiyet dairesine girmekle, şekil ve muhtevada bir kısım değişikliklere uğramakla birlikte, "Ulum-ı Gaybiyye" genel başlığı altındaki renkli görüntüsünü sürdürmeye devam ettirmiştir. X. yüzyılın ikinci yarısında ya da daha doğrusu sonunda, Tuen-Huang bölgesinde, Runik harflerle yazılmış olan "İrk Bitig" adındaki meşhur fal kitabının varlığı, bu türün Türk kültür ve medeniyeti içerisindeki ehemmiyetini ve gelişim sürecini sergilemek adına, en bildik örneği oluşturmaktır, kayda değerdir.³²

Türk kültüründe yer tutmuş bir kısım fal çeşidine ve bunlara ilişkin bazı uygulamalara yer vermeden önce, bu uygulamaların özünde yatan "Gök Tanrı" inancına, ana hatlarıyla temas etmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. Şöyle ki; Altay halklarına göre, Tengri kendilerinden hoşnut kalmadığında, bu durumu kozmik işaretlerle gösterirdi: Kuyruklu yıldızlar, kıtlıklar, su baskınları vb. Bu durumlarda Tengri'ye dua edilir, at, öküz, koyun kurban edilirdi. Özellikle doğal afetlerde ve büyük yıkımlarda Gök Tanrılara kurban sunulması bulgularan bir olgudur.³³

Türk kültür tarihi içerisinde önemli bir köşe taşı olan Kutadgu Bilig, fal kavramını; iyi talih, baht, uğur kavramlarının karşılığı olarak anlamlandırır.³⁴ Divan-ı Lugat'it-Türk'ün de fal karşılığı gelen ırk sözcüğünü; falcılık kâhinlik, bir kimsenin gönlündekini bilmek, olarak manalandırılması³⁵ bu türün bizim kültürümüz içerisindeki duruşunu sergilemek adına kayda değer olsa gerektir.

Türklerin Müslüman olmadan önceki dini törenlerinde ve günlük hayatlarında, falın önemli yeri vardır. Orta Asya Türkçesi'nde fal kavramı "ırk" kelimesiyle karşılanmıştır. Nitekim, Kaşgarlı Mahmud, Divan-ü Lugat'it Türk'te bu kelimeyi; falcılık, kâhinlik, ve bir kimsenin içinden geçeni bilmek, şeklinde açıklar. Türklerde fal anlamına gelen kelimelerden biri de "tölge"dir. Suyu ve aynaya bakma, kurşun, köz ve tütsü, kürek kemiği, kahve, bakla falları, Türkler arasında yaygın olan fal türlerindedir. Şamanlar kayıp kişilerden haber almak için ayna kullanmışlardır. Kürek kemiğiyle fal bakma ise Asya'nın birçok bölgesinde yaygınlık kazanmıştır.³⁶

Dede Korkud Hikâyeleri'nden "Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu"nda, Dirse Han, kırk namerd yiğidine inanarak, bir av sırasında oğlunu okla vurur. Bu olayın ardından hanın eşinin, avdan yalnız dönen Dirse Han'a, oğlunun hayatından kaygı duyduğunu

³² J. Paul Roux, *Altay Türkleri'nde Ölüm*, Kabcacı Yay., İst., 1999, s.18.

³³ Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, Kabcacı Yay., Çev: Ali Berktaş, İst., 2003, s.14.

³⁴ Kupa körklüğü kör kılın özke fal, İşiğ edgü bolgay kamug sözni üz. Ayrıntılı bilgi için bkz., Yusuf Has Hacıp, *Kutadgu Bilig*, Haz: R. Rahmeti Arat, TDK., Yay., Ank 1979, s.,406.

³⁵ Eseri tercüme eden Besim Atalay, bu kelimenin Türkiye'nin birçok yerinde, kader, tal'i, fal anlamında kullanılmakta olduğunu 'İrkim açıldı: talihim açıldı' örneği eşliğinde eklemektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz., Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lugat'it Türk*, Ter: Besim Atalay, C.1, TDK., Yay., Ank., 1998, s.42.

³⁶ İslam Ansiklopedisi. Age., s. 136.

belirttiği soylaması esnasında karşımıza çıkan “segirmek” kelimesi, aşağıda bahsi geçecek olan inancın arkaikliğini ve tatbikini ortaya koyma bakımından dikkate değerdir. Örnekte görüleceği üzere, gözün seğirmesi, Boğaç Han’ın annesini, oğlunun başına kötü bir şey gelmiş olabileceği kanaatine götürmekle, ileriye dönük bir işaret niteliği kazanarak, aşağıdaki şekilde karşımıza çıkmaktadır.

*“Göksi güzel ala tağa ava çıkdun
İki vardun bir gelürsin yavrım kanı
Karanu dün de bulduğum oğul kanı
Çıksun benüm görür gözüm a Dirse Han yaman segrir”³⁷*

Türklerde falcılar kullandıkları malzemenin çeşidine göre değişik isimler almışlardır. Koyun, sığır, at, geeyik gibi hayvanların kürek kemiklerine bakarak, geleceği okuyanlara “yağırncı”; koyun tezeği, taş veya buna benzer tanelerle fal açanlara “Kumalakçı”; değişik vasıtalar kullananlara ise “ırımçı”; adı verilmiştir. İslamiyetten önceki Türklerde, sihir yapmak manasında kullanılan “abramak” ,Moğollar’da “arbahu”, şeklinde görülmektedir. Bu kelime Anadolu sahasında “arpa” haline gelmiştir. Bilhassa XV. yy.da yazılmış Türkçe kitaplarda “gaibden söyleyiciler, arpacılar, suya bakıcılar ve müneccimler” gibi sözlere rastlanmaktadır. Bu metinlerde arpacı kelimesi, falcı karşılığı olarak³⁸ “arpa satmak” ise fala bakmak manasında kullanılmıştır.³⁹

Geleceğin ve gelecekte olabilecek olan şeylerin merakının yansımaları olarak karşımıza çıkan ismi ifade edilmiş olan pek çok kehânet ilmi, elbette ki icracılarından ayrı tutulamaz. Bu anlamda, bu ilmi ilgi haline getiren şahısların kadim Türk kültür tarihi içerisinde yerini almış olduğu gözlenebilmektedir. Şöyle ki; Şamanist Oğuzlara ait metinlerinde görülen “An Arkıl Oyun” en güçlü şaman olup, ölüleri diriltir, körlerin gözlerini açar, ruhî hastalıkları tedavi eder. Şamanlar, kamlık merasiminden önce “An Arkıl Oyun’u” yardıma çağırır, ondan sonra hastaları muayene ederlerdi. Güçlü şamanların ölü diriltmesi, kör gözleri açması Arkıl’dan kalma kabiliyet gibi algılanır. Şamanların müracaat ettiği bu ilk şaman ruhu, aynı zamanda ilk falcıdır, gelecektek haber veren kişidir.⁴⁰

Bilindiği üzere, falcılık Şamanizmin başlıca unsurlarından biridir. Yukarıda ifade edildiği üzere, fal eski Türkçe’de “ırk” kelimesiyle ifade edilmiştir. Besim Atalay, Kaşgarlı Mahmut’un “falcılık, kâhinlik ve bir kimsenin gönlündekini bilmek” şeklinde açıkladığı “ırk” kavramına ilave ettiği nota göre, bu kelime; “*Batı Anadolu’da ve Kütahya vilâyetinin bazı yerlerinde ‘ırk bakmak’ fala bakmak anlamındadır.*”⁴¹ Oğuz Destanı’nda zikredilen bilge ve filozof İrkil Hoca’nın adı da kâhin ve falcı anlamını ifade etse gerektir ki “Yakutlara göre ilk şamanın adı da Argıl” idi. Bu isim de İrkil veya Arkıl Hoca’yı

³⁷ Muharrem Ergin, Age., s.86.

³⁸ Bahaddin Ögel, *Kültür Tarihine Giriş, C.II*, Kültür Bakanlığı Yay., Ank., 1985, s.158.

³⁹ Tarama Sözlüğü, TDK Yay., Ank., 1963, C.1, s.228.

⁴⁰ Fuzuli Bayat, *Oğuz Destan Dünyası, Ötüken Yay.*, İst., 2006, s.84.

⁴¹ Kaşgarlı Mahmud, Age., s. 42.

hatırlatıyor. Altay Şamanistlerinde de kamdan başka “ırımcı” denilen adamlar vardır. ⁴² İrgil Hoca, Buryat ve Yakut/ Saka’larda bir efsanevi kâhin sayılmıştır.⁴³ İrgil Hoca, muhtemelen Saka/ Yakutların milâd sularında belki daha önce Lena havzasına çekilmeden önce yaşamış bir şahsiyettir.⁴⁴

Türk kültür tarihi içerisinde, kehânet ilmini meslek haline dönüştüren temsilcilerin yoğunluğu dikkate değerdir ki Kıpçak lehçesinde “teşe’üm” ve “tefe’ül” anlamlarına gelen “ırım” kelimesinin kök bakımından “ırk” kelimesine bağlı bir terim⁴⁵ olduğu da gözden uzak tutulmamalıdır.

Fal baktırmak, iptidai Şamanizm felsefesine göre; bütün kişiöğlunun ruhunda bıraktığı ve tedavisi kabil olmayan hastalıklardan da biridir.⁴⁶ Halk hekimi, büyücü, din adamı, ozan vb. pek çok vasfı şahsında toplayan şamanın kâhin olmak sıfatıyla, bu toplumlarda, diğer üyelere karşın bariz farklılıkları olması da gayet doğal karşılanmalıdır. Şamanlar, seçilmiş kişilerdir ve bu nitelikleriyle, toplumun öteki üyelerinin ulaşamadığı bir kutsal alana erişebilirler. Onların esrime deneyimleri, dinsel ideolojinin katmanlaşmasına, mitolojiye ve törenler sistemine güçlü biçimde etkide bulunmuş ve bulunmaktadır.⁴⁷ Şamanın bütün diğer görevleri ile beraber esas misyonu, toplumu gizli bilgilerle tanıştırmak ve makro-kozmosla, mikro-kozmos arasındaki dengeyi korumaktır ki Şamanın yerine getirmekle yükümlü olduğu bu işlevler arasında, fala bakarak gelecekte haber vermek de vardır. Geleneksel Şamanist Türk toplumlarında, şamanın ilgi sahasına giren tören, ritüel ve uygulamalar aşağıda sıralanmıştır ki bunlar arasında, gelecekte haber verme maddesi konumuz açısından dikkate değerdir.

1. Hastaları iyileştirmek
2. Ölen adamın ruhunu öteki dünyaya götürmek
3. Kısırlığı tedavi etmek
4. Avın bol olmasını sağlamak
5. **Fal bakarak gelecekte haber vermek**
6. Evi kötü ruhlardan temizlemek
7. Kurban sunmak
8. Mevsim ritüellerini düzenlemek
9. Sığırlara ve atlara zarar veren ruhları kovmak
10. Kayıp şeylerden haber vermek vs.⁴⁸

⁴² Abdulkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, TTK Yay., Ank., 1995, s.151.

⁴³ Abdulkadir İnan, *Malaleler ve İncelemeler*, TTK Yay., Ank., 1986, s.196-197.

⁴⁴ Zeki Velidi Togan, *Oğuz Destanı, Reşideddin Oğuznamesi*, Tercüme ve Tahlili, Enderun Kitabevi, İst., 1982, s.96.

⁴⁵ Abdulkadir İnan, *Age.*, s.151.

⁴⁶ *Age.*, s.159.

⁴⁷ Mircea Eliade, *Şamanizm*, Kabalıcı Yay., İst., 2000, s. 25-26.

⁴⁸ Fuzuli Bayat, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, Ötüken Yay., İst. 2007, s.23.

Oğuz Kağan Destanı'ndan yapmış olduğumuz alıntıda ki İrkıl Ata'nın Dedem Korkut'u hatırlamaması mümkün müdür? *"Oğuz'un daha eski zamanlarda bir şehri yaptırıp ona Yenikent adını verdiği meydana çıktı. Kağan, bu şehri İrgıl Hoca adında gayet akıllı ve tedbirli bir adamın hâkimiyetine vermişti. (İrgıl'ın manâsı bir şeyi kendine çekmek; Hoca'nınki de büyük ve ulu demektir) Bu İrgıl Hoca görmüş geçirmiş yaşlı bir insandır ki"⁴⁹ "Oğuz Destanı'nın semantik-arkaik yapısında her şeyi bilen (müdrük koca) aksakal bilgin kişi karakteri ile bağlantılı olan Ulu Türk karakteri de büyük merak uyandırır"⁵⁰ ki "Oğuz Destanı'nın Uygurca varyantında Oğuz'un müşavirine "Uluğ Türk" denmektedir"⁵¹ ve bu şahıs "Manâs Destanı'nda mesleğini nâsıl icra ettiğine dair bir açıklama ile karşılaşmadığımız Manâs'ın falcılıkta tanınan çorası Falcı Kara Tölek"⁵²ten pek de farklı değildir:*

*"Bozulganda tüzögün
Catık til düü açı Bay
Kenendin uulu Ken Canbay
Tölgöçü Kara Tölögüm*

Bozulanı düzelten, tatlı dilli Acı Bay, Kenen'in oğlu Ken Canbay, Falcı Kara Tölök'üm"⁵³

İrgıl Hoca, Ulu Türk ve Kara Tölek'in Türk kültürünün sonraki dönemlerindeki temsilcilerinden biri olduğunu düşündüğümüz, Köroğlu Destanı'nın Türkmen varyantında hem âşıklık; hem de kırk yiğide akıl danışmanlığı yapan Âşık Aydın'ı da sırası gelmişken ismen anmakta fayda vardır.⁵⁴

İslamiyet öncesi Türk kültüründe, başlı başına bir ilim şubesi olan fal içerikli uygulamalar, yukarıda ifade edildiği üzere, Türk toplumunun içerisinde bulunduğu inanç kültürüyle veya zamanla dahil oldukları inanç dairelerinden beslenmekle çeşitlilik arz eder. Biz burada bunlardan bir kısmına kısaca değinmekle yetineceğiz:

Ayna Falı: Ayna, Şaman aksesuarları içinde ruhların doğrudan doğruya şamana sunduğu kehânet aracı olarak betimlenir... Şaman, aynadan genellikle hastalığı tayin etmek ve gelecek hakkında kehânette bulunmak için yararlanır. Türk halk anlatılarında da ayna kehânet aracı olup, insanın geleceğini göstermeğe kadirdir. Şaman, kamlık zamanı aynasının gücünü tarif eder ve ondan ayrılmaz bir dost gibi konuşur:

*"Azalarımın hayırızı,
Aldın hüler küzüngüm bar
Deerlerin hayırızı*

⁴⁹ Zeki Velidi Togan, Age., s.49.

⁵⁰ Fuzuli Bayat, *Oğuz Destan Dünyası*, Ötüken Yay., İst., 2006, s.75.

⁵¹ Zeki Velidi Togan, Age., s.141.

⁵² Naciye Yıldız, *Manâs Destanı ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller*, TDK Yay., Ank., 1995, s.,401.

⁵³ age.,s., 575

⁵⁴ Fuzuli Bayat, *Oğuz Destan Dünyası*, Ötüken Yay., İst., 2006, s.18.

Demir hüler küzüngüm var.

(Azaların hediyesi, altın kaplı bakır aynam var, Göklerin hediyesi, demir kaplı bakır aynam var)”⁵⁵

Köpük Falı: Bu fal türüne ilişkin malumatı Abdülkadir İnan⁵⁶ vermekte, en güzel örneğine ise Manas Destanı'nda tesadüf etmekteyiz. Manas Destanı'nda diğerlerine nazaran daha detaylı bir şekilde anlatılan fal, köpük falıdır. Manas'ın ölümünden sonra Kanıkey, oğluna köpük falına bakarak geleceği ve babası ile ilgili karar vermesini tavsiye etmektedir:

*“Ey Semetey duradur,
Atımı başımı çeviredur,
Dinlemeyüp varıyorsun,
Alaca Meçin var,
Koptan okuyup kılırsın,
Ak boz kısırağımı kesersin,
Atanın ruhuna kurban edersin,
Asılıp konan kazan var,
Salıp konan tulga var,
Biriniz eti koyarsınız,
Biriniz odun alırsınız,
Biriniz ateşi yakarsınız,
Kazanı tez kaynatıp alırsınız,
Kazanın üstü köpüklenip kaynarsa,*

*Han ataken tamamen ölmüş olur,
Sol böbreğine dayanıp,*

*Sultanım eekem diye hıçkır!
Sağ böbreğine dayanıp,
Oyronun eekem diye hıçkır.”⁵⁷*

Yada Taşı: Bu taş; tıpkı taşı, tıbığ taşı, yad boncuğu veya baba kulu adı da veriliyor⁵⁸ki taş kelimesinin önündeki yat, bir türlü kamlıktır. Belli başlı taşlarla yapılır. Böylelikle, yağmur ve kar yağdırılır; rüzgâr estirilir. Bu, Türkler arasında tanınmış bir şeydir. *“Ben bunu Yağma ülkesinde gözümle gördüm. Orada bir yangın olmuştu, mevsim yaz idi. Bu suretle kar yağdırıldı ve ulu Tanrının izniyle yangın söndürüldü.”⁵⁹*

⁵⁵ Fuzuli Bayat, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, Ötüken Yay., İst., 2006, s.190-192.

⁵⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz., A. İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, TTK Yay., Ank. 1995, s.194.

⁵⁷ Naciye Yıldız, *Age.*, s.401-402.

⁵⁸ Zeki Başar, *Erzurum'da Tıbbi ve Mistik Folklor Araştırmaları*, Sevinç Matbaası, Ank., 1972, s. 57.

⁵⁹ Kaşgarlı Mahmud, *Age.*, s.3.

Yıldız Falı: Günümüzde de oldukça yaygın bir kullanıcı kitlesi bulunan bu fal türünün ırk kelimesinin Türk kültüründeki Ülker yıldız kültü ile bağlantılı olduğu ifade edilmektedir.⁶⁰ Bu türün kültürümüzdeki yaygınlığını sergilemek adına Kutadgu Bilig'e bakmak yararlı olacaktır:

“On iki ükek ol bularda adın

Koyu iki evlig kayu bikre in

Kozı yazkı yulduz basa ud kelir

Erentir kuçık birle sançu yorır. (Bunlardan başka 12 burç vardır. Bunların bazısı 2 evli, bazısı tek evlidir.)Hamel bahar yıldızıdır, sonra Sevr gelir, Cezva ile seratan dürtüşerek yürür.)⁶¹ Bu tür sonraki dönemler de de ehemmiyetini kaybetmek şöyle dursun çok daha etkin bir rol üstlenmiş, doğum anında gök kürenin gösterildiği manzaranın yeni doğan kimsenin kaderini etkileyeceği fikrinden hareketle, Zühre ile Müşteri yıldızlarının birleştikleri zamanda doğan kimseye sahipkıran denmiş, bu durum divan şiirinde bir övgü sıfatı olarak zaman zaman kullanılmış;

‘Sultan Murad-ı kâmrân, efser- dihü kişver- sitân

Hem padişah, hem kahraman sahipkıran u Cem-haşe’ hatta, Osmanlılarda son Nizip bozgununa kadar savaş zamanlarında müneccimler tayin edilmiş uzun asırlar boyunca müneccimlik en yüksek alimler arasında bile görülmüş, Uluğ Beğ gibi bir matematikçi bile ahkam-ı nücumla uğraşmıştır.⁶²

Yay Falı: Yayın ırk olarak adlandırılması da ispat eder ki fala bakmak Şamanlıkta başlıca fonksiyonlardan biridir. Tubalar Şamanı da ilk kamlığı yayla yapardı.⁶³ *“Altay şamanları arasında yayla fala bakıp, sonucunda yağmur yağdırmak, sık başvurulmuş bir fal usulüdür ve ‘ya-bıla kammadı’ deyimi ‘yay ile fala baktı, yağmur yağdırdı’ manasına gelir.⁶⁴*

Kumalak Falı: Türk boyları arasında çok başvurulmuş fal çeşitlerinden birisi de kumalaktır. Bu iş için kırk bir kumalak adı verilen koyun tezeği, nohut, fasulye tanesi kullanılır. Bu tanelerin yere saçılmasından sonra aldıkları şekle göre hüküm verme esasına dayanır.⁶⁵

⁶⁰ F. Bayat, *Oğuz Destan Dünyası*, Ötüken Yay., İst., 2006., s.85.

⁶¹ Yusuf Has Hacıp, age., s.30.

⁶² F.uad Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları*, TTK Yay, Ank., 1986, s.,65.

⁶³ Fuzuli Bayat, *Oğuz Destan Dünyası*, Ötüken Yay., İst., 2006, s.,85.

⁶⁴ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, TTK Yay., Ank., 1971, s.323.

⁶⁵ W. Radloff, *Sibiryanadan*, Çev: Ahmet Temir, C. 2, Maarif Matbaası., İst., 1956, s.483-484.

Fincan Falı: Orta Asya Türklerinin Ülgen adına yapılan ayinlerde kurban edilecek atların hangilerinin Tanrı tarafından beğenildiğini anlamak için fincan falına müracaat ettikleri bilinmektedir.⁶⁶

Kaşık, Eldiven Falı: Bir işe girişmeden önce, özellikle ev yapımı sırasında, yapılacak evin konumu bakımından, uğurlu olup olmadığının tayininin yapılmasında kullanılır. *“Yakutlar kendine yeni bir ev yaptırmak istediği zaman yapacağı evin uğurlu olup olmayacağını bu fal ile teyit etmeye çalışır.”*⁶⁷

Ateş Falı: Ateşin çıkardığı renklerden ve yanma esnasında ortaya çıkan seslerden hareketle, yapılan bir fal türüdür. *“Eğer ateşin rengi sarı ise hastalık, kırmızı ise savaş, yeşil ise bolluk, siyah ise hükümdarın ölmesi veya kıtlık vb. sonuçlara hükmedilir. Gündüz yanan ateşin işğâ benzer sesler çıkarmasıyla uzaktan yolcu geleceğine, gece yanan ateşin ıslık çalmasıyla şeytanın geleceğine inanılır ve hemen kutsal artış otundan ateşin içine atılır.”*⁶⁸

Ses veya Gırtlak Falı: Sıkılan gırtlaktan çıkan sese göre hüküm verme esasına dayanır. *“Göktürklerde kam, tahta yeni çıkan hakanın boğazını bir ipek mendille sıkır, onun çıkardığı hırıltılı sesin durumundan ne kadar süre ile hükümdarlık yapacağını bildirirdi.”*⁶⁹

Umay Falı: Şamanist Türkler'deki Umay kültüne dayanır. *“Şamanist Türkler kadın doğum yaptıktan sonra kadının karnından çıkan son manasına gelen Umay ile de -eş de denir- tefe'ül ederlerdi. 'Umayka tapırsa oğul bulur'-birisi Umaya hizmet ederse çocuk doğar-.”*⁷⁰

Kürek Kemîği Falı: *“Şamanistlerde ve daha sonra Müslümanlarda en meşhur falın 'Kürek kemîği falı' olduğunu biliyoruz. Kaşgarlı 'yarın' -yağrın- kelimesini kürek kemîği olarak izah ettikten sonra; 'Türklerin şöyle bir atasözü vardır: Yarın ulgansa el bulganır. Yani, 'kürek kemîği karışırsa vilâyet karışır'”*⁷¹ demektedir. Bu falda, iyice kızdırılan kürek kemîği üzerindeki çizgilere bakarak gelecekte haber alınmaya çalışılır. *“Kemik üzerindeki çizgiler düz ise ve kesiksiz ise yol açık, eğri büğrü veya delikli ise yol kapalıdır. Bu fal ile ilgi şöyle bir anlatı da vardır: Kırgızlarla Kazaklar arasında bir savaş vardır. Nur Ali Han, Kalmukların ne yaptığını, seferinin başarılı olup olmayacağını öğrenmek istemektedir. Yavruncu, kürek kemîğini ateşte yaktıktan sonra, eline alıp çizgilerine bakarak 'dün öğleyin Kalmukların arasına bir arvak (ruh) karışmış. Bu arvak,*

⁶⁶ Abdulkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar*, TTK., Yay., Ank., 1995, s.103.

⁶⁷ Age, s.117.

⁶⁸ Hikmet Tanyu, “Türklerde Ateşle İlgili İnançlar”. I. Uluslar Arası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Ank., 1976, C.IV, s.289.

⁶⁹ Ahmet Caferoğlu, *Türk Dili Tarihi*, İst., Üniv. Yay., İst.,1974, C.II, s. 109

⁷⁰ Kaşgarlı Mahmud, Age., s.3.

⁷¹ Reşat Genç, *Kaşgarlı Mahmut'a Göre XI. Yüzyılda Türk Dünyası*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ank., 1997, s.132-133.

*Kalmuklara korku salmıştır. Kalmukların mukadderatı üçüncü bir arvak tarafından halledilecektir. Bu arvak Kalmukları koruyacaktır' der.*⁷²

İsmi veya tatbiki ne kadar değişik olursa olsun, ortak amaçlara hizmet etmeleri adına fal türleri ve falcılar, gerçekten de toplumun her katmanından kendine ilgili bulmuştur. Mesela; *"Cengiz Han'ın ünlü Oruğu'nun İran ülkesini almak için Moğolistan ve Doğu Türkistan seferinden gelirken beraberinde Hataylı (Doğu Türkistanlı) Hintli tabiplerle birlikte müneccim ve diğer hünerli kimseleri de getirmiş olduğu bilinmektedir. Tarihimizin Osmanlılar döneminde her iki tarafa da inanılan önem verilen zamanları olmuştur. Öyle ki padişahın tahtına oturması, savaş açmak veya ordunun yola çıkması, geminin denize indirilmesi, sultan düğünü gibi önemli işlerin kararı, müneccimlerin tertip ettikleri zayıçе üzerinden eşref saat, yani uğurlu zaman tayin etmelerine göre verilirdi."*⁷³

Türk kültür tarihinde, ehl-i nücum denen müneccimin, cifr ve remilin, 19. yüzyılda bile, pek büyük önemi olduğunu Abdülaziz Efendi şöyle bildirir. *"Hükümet-i Seniyye'ce de resmi bir makam olarak ser-müneccim-i sultani namında ekseriya ilmiye sınıfından bir zat tayin edilirdi. Önemli ve resmi bir işe veya devlete ait bir binanın yapımına başlanacağında vakt-i mes'ud tayini için müneccimbaşı efendiye zâyife denilen bir hesap pusulası yaptırılır ve o suretle belirlenen vakit, saat, hatta dakikada o işe başlanır veya binanın ilk taşı konur, kurbanlar kesilirdi. Böylece uğurlu günleri bulma ve uygulama şekli pek aşırıya vardırılmıştı....Şahısların durumları hakkında birtakım hükümlere varmanın başka yolu da cifr idi...Geleceği açıklayıcı diğer bir yol da remil idi."*⁷⁴

İslamiyet öncesi Türk kültür ve edebiyatında olduğu kadar, İslamiyet'ten sonraki dönemlerde de muhtevası itibariyle öneminden hiçbir şey kaybetmediğini gözleyebildiğimiz fal nev'inden türler, zamanla başlı başına birer edebi tür niteliği kazanmıştır. Mit, masal, efsane, destan, halk şiiri ve divan şiiri içerisinde, değişen oranlarda kendisine yaşam alanı bulmuş olan fal, günümüzde de belki daha masum ama daha renkli bir kompozisyonla ciddi oranda muhataplar bulmaktadır.

İnsanoğlu mevcut donanımıyla yaşamaya devam ettiği müddetçe, adı, şekli ve tatbiki ne kadar değişirse değişsin geleceğine ilişkin ön veriler sunduğuna inandığı bir kısım araca müracaat etmekten uzak kalamayacak gibidir. Bir diğer ifade ile "Keçiyi yardan uçuran bir tutam ottur" atasözünün özünü oluşturan ve insani bir özellik olan merak var olduğu sürece, insanın bilinmezi bilinir kılma mücadelesi de devam edecektir.

⁷² Abdulkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, TTK Yay., Ank., 1972, s.153.

⁷³ Zeki Başar, *İçtimai Adetlerimiz, İnançlarımız ve Erzurum İlindeki Ziyaret Yerlerimiz*, Sevinç Matbaası, Ank., 1972, s.49.

⁷⁴ Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet Merasim ve Tabirleri 2*, Haz: Kazım Arısan-Duygu Arısan Günay, Tarih Vakfı Yurt Yay., İst., 1995, s.366-368.

KAYNAKÇA

- Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet Merasim ve Tabirleri 2*, Haz: Kazım Arısan-Duygu Arısan Günay, Tarih Vakfı Yurt Yay., İst., 1995.
- BAŞAR, Zeki, *Erzurum'da Tıbbi ve Mistik Folklor Araştırmaları*, Sevinç Matbaası, Ank., 1972.
- BAŞAR, Zeki, *İçtimai Adetlerimiz, İnançlarımız ve Erzurum İlindeki Ziyaret Yerlerimiz*, Sevinç Matbaası, Ank., 1972.
- BATUK, Cengiz, *Tarihin Sonunu Beklemek, Ortadoğu Dinlerinde Eskatoloji Mitosları*, İz Yay., İst., 2003.
- BAYAT, Fuzuli, *Oğuz Destan Dünyası*, Ötüken Yay., İst., 2006.
- BAYAT, Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, Ötüken Yay., İst., 2006.
- CAFEROĞLU, Ahmet, *Türk Dili Tarihi*, C.II, İstanbul Üniv. Yay., İst.,1974.
- DEVELLİOĞLU, Ferid, *Osmanlıca- Türkçe Sözlük*, Aydın Kitabevi, Ank., 2003.
- DOĞAN, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Pınar Yay., İst., 2005.
- DUVARCI, Ayşe, *Türkiye'de Falcılık Geleneği ve Bu Konuda İki Eser*, Ers Matbaası, Ank., 1993.
- ELİADE, Mircea, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, Kabalcı Yay., Çev: Ali Berktaş, İst., 2003.
- ELİADE, Mircea, *Şamanizm*, Kabalcı Yay., İst., 2000.
- ERGİN, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı I*, Giriş-Metin-Faksmile, TDK. Yay., Ank., 1997.
- ERTAYLAN, Hikmet, *Falname*, İst., Üniv., Yay., Seri:3, Sayı: 4, Sucuoğlu Matbaası, İst., 1951.
- GENÇ, Reşat, *Kaşgarlı Mahmut'a Göre XI. Yüzyılda Türk Dünyası*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ank., 1997.
- GÜNDÜZ, Şinasi, *Mitoloji ile İnanç Arasında*, Etüt Yay., Samsun, 1998.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan, *İslam İnançları Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İst., 1994.
- <http://forum.abonem.com/osmanli-tarihi-genel/8213-osmanli-tarihinde-bilim-7-a.html>
- İbn Haldun, *Mukaddime*, Haz: Süleyman Uludağ, Dergah Yay., İst., 1988.
- İNAN, Abdulkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Materyaller ve Araştırmalar, TTK Yay., Ank., 1995.
- İNAN, Abdulkadir, *Malaleler ve İncelemeler*, TTK., Yay., Ank.,1986.
- İslam Ansiklopedisi*, C.12, Diyanet Vakfı Yayınları, İst., 1988.
- İslam Ansiklopedisi*, C. 4, Milli Eğitim Bakanlığı Yay, Ank., 1988.
- Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lugat' it-Türk*, Haz: Besim Atalay, C. III, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurulu Yay.,Ank., 1985.
- Katip Çelebi, *K. Zünun*, Çev: Rüştü Balcı, Tarih Vakfı Yay., İst., 2008.

- KÖPRÜLÜ, Fuad, *Edebiyat Araştırmaları*, TTK Yay, Ank., 1986.
- ÖGEL, Bahaddin, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C.II, Kültür Bakanlığı Yay.,Ank., 1985.
- ÖGEL, Bahaddin, *Türk Mitolojisi*, TTK Yay., Ank., 1971.
- RADLOFF, William. *Sibiryadan*, Çev: Ahmet Temir, C. 2, Maarif Matbaası., İst.,1956.
- ROUX, J. Paul, *Altay Türkleri'nde Ölüm*, Kabalcı Yay., İst., 1999.
- SEYİDOĞLU, Bilge, *Mitoloji Üzerine Araştırmalar Metinler ve Tahliller*, Dergah Yay., İst., 2005.
- TANYU, Hikmet, *Türklerde Ateşle İlgili İnançlar. 1. Uluslar Arası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, C.IV, Ank., 1976.
- Tarama Sözlüğü*, TDK., C.1,Yay., Ank., 1963.
- TATÇI, Mustafa, *Edebiyattan İçeri (Dini Tasavvufi Türk Edebiyatı Üzerine Yazılar)* Akçağ Yay., Ank., 1997.
- TOGAN, Z. Velidi, *Oğuz Destanı, Reşideddin Oğuznamesi*, Tercüme ve Tahlili, Enderun Kitabevi, İst., 1982.
- Türk Ansiklopedisi, *Fal Maddesi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi, Ank., 1989.
- Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, AKM Başk., Yay., Ank., 2005.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ans.*, C.12., , Diyanet Vakfı Yayınları, İst., 1995.
- YILDIZ, Naciye, *Manas Destanı ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller*, TDK Yay., Ank., 1995.
- Yusuf Has Hacip, *Kutadgu Bilig*, Haz: R. Rahmeti Arat, TDK Yay., Ank 1979.